

PERKŪNO VARDAI

PERKŪNAS, KAIP IR KAI KURIOS KITOS MITINĖS BŪTYBĖS, GALI TURĖTI NE VIENĄ VARDĄ. N. VĒLIUS PASTEBĒJO, KAD VARDŲ GAUSUMU YPAČ PASIŽYMI VELNIAS. Jo knygoje nurodyti 58 tautosakoje aptikti velnio vardai, iš kurių galima spręsti, kad kartais mitinį personažą vengta vadinti tikroju vardu (172, p. 33–34, 37–38). Tą patį pasakytume ir apie Perkūną. Žmonės ne tik gerbė, bet ir bijojo šio dievo ir, matyt, dėl to ne visuomet išvardavo įprastinį vardą: „Šiaulėnų apylinkėj seni žmonės draudžia vaikams sakyti žodį „perkūnas“, jo vietoj liepia vartoti „griaustinį“. Žodį „perkūnas“, sako, gali tarti tik suaugę žmonės ir tai su didele pagarba, kad jo neužrūstintų“ (BrčNR, p. 475). „Negalima vadinti griaustinį stačiai Perkūnu, nes jis gali supykti. Dar vadina Perkūną Dunduliu“ (LTR 832/9/). „Pasakotojas prisimena, kad jo tėvai vadindavo Perkūną „Dunduliu“. Vadindavo dėl to, nes „Perkūną“ retai kas ir minėdavo, buvo uždrausta, ypač mažiems vaikams. Bijodavo išarti ir suaugusieji jo vardą (LTR 743/92/). Šie tikėjimai rodo, kad Perkūno vardo atžvilgiu galiojo tam tikri tabu.

PERKŪNO VARDAI

Vietovardis	Šaltinis
1. Akmeninis kalvis	LTR 1001(469)
2. Alijošius, Elijošius, Elijas	LMD I 656(10), LTR 739(1, 19), 752(40), 757(11, 19, 27), 758(6, 72), 763(14), 828(33, 85), 832(666, 670), 840(181), 1000(117)
3. Braškutis	VO, Nr. 1, p. 10
4. Brazdeikis	LTR 758(75)
5. Brūzgulis	LTR 1001(470)
6. Burzgulis	LTR 832(48,94)
7. Dangulis	LTR 1259(91)

8.	Dievaitis	LMD I 133(152); LTR 758(60,61), 832(403), 1263(150); SLT, p. 394, 411, 526; 48, p. 40; 62, p. 536, 538
9.	Dievas, Dievulis	LMD I 848(5); LTR 14(253), 311(2/143), 757(9, 148), 763 (13, 14, 15, 18), 832(679), 1001(483, 491), 1575(8), 1618(287)
10.	Dievo rykštė	LTR 763(5), 828(360), 832(678), 3665(393)
11.	Dūdų senis	LTR 832(664, 669)
12.	Dundulis	LMD I 144(54), I 809(5); LTR 265(225), 616(14), 743(98), 787(27), 828(9, 266), 832(48, 51, 89, 91, 94, 690), 1032(156), 1172(10), 1278(29), 1300(201), 1713(16), 1769(12), 2083 (676), 2257(70), 3200(203), 4850(105), 5077(119)
13.	Dodutis	LVIA, f. a. 10, Nr. 175, p. 306
14.	Gramalis	LTR 758(70)
15.	Griaustinis	LMD I 144(54); LTR 739(11), 757(119), 832(49), 1001(466), BrčNR, p.475
16.	Grumužis	LTR 4858(19)
17.	Kalvis Brūzgulis	LTR 1001(487)
18.	Karaliaučaus važnyčos	BsLP 2 Nr. 8, p. 58
19.	Karalius Perkūnėlis	LTR 828(360)
20.	Kukutis	BsLP 1, Nr. 13, p. 32; LMD I 1063(1282)
21.	Mesijošius	LTR 832(40 a, 89)
22.	Pakabildis	LTR 832(84)
23.	Piarūnas	LTR 759(16); 1000(116)
24.	Poškulis	LTR 828(266)
25.	Pondzius	LTR 267(222)
26.	Pundžiuks	LMD I 144(54)
27.	Spirgutis	VO, Nr. 2, p. 10
28.	Šv. Juozapas	LTR 763(13 c)
29.	Šv. Jurgis	LTR 832(146), 1144(1)
30.	Šv. Mykolas	LTR 832(659), 1041(97); LMD I 616(2/6), III 129(3/13)
31.	Šv. Morkus	LTR 832(674)
32.	Šv. Petras	LTR 763(10 c), 879(23), 832(14, 102, 664)
33.	Tarškutis	LTR 828(266), 832(49)
34.	Tėtis, Tėvulis	KLvK, p. 111; BsFM, p. 178
35.	Tratintojis, Dardaitis	KLvK, p.1
36.	Trinkutis	VO, Nr. 1, p.10
37.	Velnio muzika	LTR 832(668/2)
38.	Velnio ratai	LTR 832(93)

Čia pateikiama 38 Perkūno vardų lentelė. Perkūno vardai yra įvairios kilmės, darybos. Vieni jų – būdingi, dažnai vartojami griaustinio dievo vardai, kiti – tautosakos šaltiniuose paminėti tik po vieną kartą.

Populiariausias Perkūno vardo pakaitalas – *Dundulis*. Jis yra, be abejo, garsažodinės kilmės, kilęs nuo *dundėti*¹. Šis vardas užfiksuotas daugelyje mitologinės sakmės apie žmogų, pasiskolinusį iš velnio pinigų, variantų (LPK 1166). Sakmėje Perkūnas dažniausiai pavadinamas *Dunduliu*:

¹ Dundėti gali reikšti ir nutrenkti: „Simaną dundulis nudundino“ (LTR 2378/132/).

Viens žmogus pasižičija nu velnia piningų. Susitare metams susejus ateit pri marių, atsinešt piningus ir sušukt „Baltruk“, tai tada velns ateis ir atsiims piningus. Metams susejus nunešė žmogus į pamarių piningus. Šauk – šauk „Baltruk“, velnia kaip nėra, taip nėra. Potam atsiliepė velnio pati iš marių: „Vartok sveiks tuos piningus, jau jis negyvas. Dundulis jį užmušė“. Žmogus pareja su piningais namo (LMD I 144/54; žr. taip pat LTR 787/27/; LTR 1300/201/, LTR 1713/16/; LMD I 809/5/).

Kad kalbant apie *Dundulį* čia turimas galvoje Perkūnas, rodo kai kurie kiti sakmės variantai, kuriuose šis personažas pavadinamas įprastu vardu – Perkūnu (LTR 337/15/; LTR 3468/14, BsLPY 4, Nr. 55, p. 55). Iš retesnių Perkūno vardų, minimų šioje sakmėje, reikėtų dar nurodyti: *Grumužis* (LTR 4858/19/), *Karaliaučaus važnyčos* (BsLP 2, Nr. 8, p. 58), *Trinkutis*, *Braškutis* (VO, Nr. 1, p. 10), *Spirgutis* (VO, Nr. 2, p. 10), *Kukutis* (BsLP 1, Nr. 13, p. 32; LMD I 1063/1282/), *Dodutis* (LVIA, f. 1135, a. 10, Nr. 175, p. 306). Atkreiptinas dėmesys į pastarąjį vardą – *Dodutis*, kuris skamba panašiai kaip *Dundulis*. Matyt, vardas *Dodutis* yra vienas teonimo *Dundulis/Dodutis* fonetiškai šiek tiek pakitusių variantų¹.

Perkūno vardas *Dundulis* pasitaiko ir smulkiojoje tautosakoje – mįslėse, keiksmuose:

Dundulis dunda, kamanas blizga (perkūnas) (LTR 2198 /95/).

Dodutis dundena po variniu tiltu (Perkūnas) (LTR 2094 /67/).

Dundulys kalnas geležinis arklas,
Kai sužvinga, toli girdis (perkūnas) (LTR 2257 /70/).

O kad tave dundulis užmuštų! (LTR 3200 /203/).

Iš pavyzdžių matyti, kad vengiant tiesioginio objekto įvardijimo, šis pavadinamas kita, tą objektą reiškiančia sąvoka. Tad vietoje Perkūno sakoma *Dundulis*, o mįslių įminimuose nurodoma – Perkūnas.

V. Kalvaitis, „Lietuviszų Wardų Klėtelėje“ (1910 m.) pateikdamas Dievo, gerų bei piktų dvasių vardus, mini ir tokius: *Tratintojis*, *Dardaitis*. Paaiškinama jų reikšmė: „der Vaterer, der Donnerer“ (KLvK, p. 1). Be abejo, šie vardai taikyti Perkūnui pavadinti. Jie padaryti iš garsažodinių veiksmažodžių *tratėti* ir *dardėti*, reiškiančių triukšmą, dundesį, tai yra perkūnijos sukeltą garsus.

Garsažodinės kilmės yra ir šie Perkūno vardai: *Braškutis*, *Brazdeikis*, *Burzgulis*, *Gramalis*, *Grumužis*, *Pakabildis*, *Poškulis*, *Tarškulis*, *Trinkutis*. Tokie Perkūno vardai atrodytų logiški ir motyvuoti, kadangi perkūnijos

¹ Vardas *Dodutis* galbūt siejasi ir su veiksmažodžiu *duđenti* 'griausti, dundėti': „Perkunijai duđenant ne tink' kedelius pasikelt ar kelines atsiraityt', šaip čion velnias pasislep' nuo jį persekinejančos perkunijos...“ (BsLP 2, Nr. 11, p. 60).

sukeliami garsai nusakomi kaip tik garsažodiniais veiksmažodžiais, kurie asocijuojasi su minėtais dievo vardais: „Perkūnas grumena“ (LKŽ 9, p. 833). „Perkūnas nuterškė, nutrenkė“ (JŽ, p. 813). „Perkūnas bilda, trankosi, brazda, dunduliuoja“. „Jei rugsėjy perkūnai braška, tai kitais metais medžiai pilni vaisių traška“ (LKŽ 9, p. 833). „Vieną kartą Alsėdžių parapijoj sekmadienį išėjęs žmogus miškan grybauti, ir jam begrybaujant pradėjęs perkūnas grumėti“ (LTR 758/17/). „Perkunija grumen, grum, griaun, dunden, bild, trenk, šaun (JŽ, p. 813). „Perkunija kad piškina, kad griauja, tranko“. „Dun, dun – perkūnija dundena“ (LKŽ 9, p. 834). „Perkūnas griauna su patarškomis“ (JŽ, p. 812).

Perkūnas – *Brazdeikis* tikėjimuose siejamas su ratų bildesiu. „Užpelkių kaimo gyventojai mėgsta perkūnui bildant posakį: „Brazdeikis parvažiuoja su savo peklaračiais“ (LTR 758/75/). Matyt, dėl tų „peklaračių“ skleidžiamo triukšmo – bildesio, brazdėjimo Perkūnas pavadintas *Brazdeikiu*.

Apie Perkūną – *Grāmali* pasakojama tokia saktmė: „Kitą kartą vienos kuršininkės vyrą perkūnas nutrenkęs. Ji apsitepusi duonos abraką sviestu ir vienoj rankoj atkišusi į priekį sakiusi: „Grāmali, grāmali, eikše“. O antroj rankoj bizūną užpakaly laikiusi – norėjusi užduoti su bizūnu tam grāmaliui Perkūnui“ (LTR 758/70/). Vardo *Gramalis* kilmė ar reikšmė čia nepaaiškinama. Tačiau iš paties žodžio galima spręsti, kad jis tikriausiai padarytas iš garsažodinio veiksmažodžio. Šis vardas sietinas su žodžiais *gramėti* 'smarkiai bėgti, lėkti, kristi, skęsti, garmėti', *nugramėti* 'smarkiai, su triukšmu nubėgti', *gramėjimas* 'važiavimo bildėjimas' (LKŽ 3, p. 511).

Kartais Perkūnas vadinamas tiesiog *Dievu*. Paprastai iš konteksto būna aišku, kad kalbama būtent apie Perkūną. *Dievu* įvardytas Perkūnas vaizduojamas važinėjantis ratais po dangų, švytruojantis botagu, malantis girnomis: „Kai griaudžia, tai Dievas važinėjas su ratais po dangų“ (LTR 1618/287/). „Kai griaudžia – Dievas pasikinkęs arklius po dangų važinėja, kai žaibuoja – Dievas arkliams botagu šeria“ (LTR 14/253/). „Žmonės mano, kad laike audros važinėja Dievas ant ratų“ (LMD I 848/5/). „Dar pasakoja, kad Dievas važinėjęs ratus akmenų prisikroves ir sukelia bildesį“ (LTR 832/679/). „Griaudžiant vaikams sako, kad Dievas pyragus mala“ (LTR 757/148/). Nekyla abejonių, kad čia kalbama apie Perkūną. Toks Perkūno apibūdinimas tikėjimuose – tai vienas svarių argumentų, kad šis mitinis personažas iš tiesų buvo laikomas Dievu.

Būdingas Perkūno vardas – *Dievaitis*. Žodis *Dievaitis* vartojamas Perkūno reikšme XVIII–XIX a. lituanistiniuose darbuose (J. Brodowskio

L. Rézos, G.H.F. Nesselmano, A. Schleicherio ir kt.), kur pateikiama smulkiosios tautosakos pavyzdžių:

Kad tave deivaitis (šventis deivaitis) užmuštų (numuštų) arba užtrenktų (nutrenktų) (SLT, p. 395).

Toli žirgas žvengia,
arti kamanos skamba.
(Deivaitis. Toli griauj[a], arti girdi).

SLT, p. 411

Perkūnas vadinamas *Dievaičiu* viename sakmės „Perkūnas medžioja velnią“ (LPK 3452) variantų: „Senovėj kadada Perkūnas dievaičiu buvo, tai tankiai pasirodydavo laike lietaus žmogaus pavidale“ (LMD I 133/152/).

Kartais žodis *Dievaitis* šliejasi prie žodžio *Perkūnas*, sudarydamas su pastaruoju kai kuriuose šaltiniuose gana dažnai vartojamą junginį *Perkūne Dievaiti*. Tokį Perkūno apibūdinimą randame J. Lasickio pateiktoje maldelėje apie Perkūną: „Percune deuaite niemuski und mana, dievvu melsu tavvi palti miessu“ (80, p. 40).

Posakis *Perkūne Dievaiti* gerai žinomas ir iš šio Lietuvoje populiaraus ketureilio, turinčio daugybę variantų:

Perkūne dievaiti,
Nemuški žemaitį,
Tik muški guda
Kaip šunį rudą.

LTR 1263(150)

Kalbininko P. Skardžiaus nuomone, žodis *Dievaitis* iš pradžių negalėjo būti tiesioginis Perkūno vardas. Jis visų pirma buvo vartojamas *Perkūno* priedėliu – *Perkūnas Dievaitis*, ir tik ilgainiui šis priedėlis galėjo tapti visos priedėlinės žodžių grupės, *Perkūno Dievaičio*, pakaitalu – *Dievaičiu* ‘perkūnu, griaustiniu’. Šiaip jau Perkūno vardą *Dievaitis* P. Skardžius interpretuoja kaip maloninį arba respektyvinį deminutyvą (147, p. 315–316).

Vardas *Dievaitis*, žymintis Perkūną, randamas ir XVII a. istoriniuose šaltiniuose. M. Pretorijus „Prūsijos įdomybėse...“ rašo: „sie den Perkuns Gott nennen, sprechende in ihrer Sprachen Die was, Die waitis ein Gott, ein Sohn Gottes“ (102, p. 536). ‘Perkūną jie dievu vadina, sakant jų kalba Die was, Die waitis tai yra Dievas, Dievo sūnus’. Žodžio *Dievaitis* reikšmė čia nurodoma: Dievo sūnus. *Dievaitis* kaip „jaunas Dievas“ interpretuojamas J.A. von Brande veikale „Reysen durch die Marck Brandenburg...“ 1702 m.: „Deiwāitis zaiboja: der junge

Gott blitzet: oder es blitzt“ (SLT, p. 526). Dievaičio traktavimas kaip Dievo sūnaus vertas dėmesio. Juk Dievo sūnaus sąvoka žinoma lietuvių, latvių mitologijose – daugiausia randama dainuojamojoje tautosakoje. Tik dažniausiai dainose figūruoja *dievo sūneliai, dieva dėls*, neaiškinant, kokios mitinės būtybės yra tie Dievo sūnūs (RD I 48; Kr LD, p. 39–40; LTdz 8034, 8036–8048). Pažymėtina, kad *Perkūno dievaičio* kaip Dievo sūnaus reikšmė, be minėtų istorinių šaltinių, kitur neaptikta. Lietuvių kalbos žodyne (2, p. 515) skiriamos šios žodžio *dievaitis* reikšmės: 1. perkūnas. 2. mėnuo, mėnulis. 3. mėnuo (dvyliktoji metų dalis). 4. dievo statula, stabas. 5. dievaitis, pagonių dievas. Kaip pirmoji *dievaičio* reikšmė čia nurodoma – perkūnas ir pateikiami šie pavyzdžiai: „Dievaitis jį numušė“. „Dievaitis griauja“. „Kad tave šventas dievaitis!“ Tačiau *dievaitis* – ne vien Perkūno apibūdinimas. Šiuo žodžiu gali būti įvardytas ir mėnulis ar koks nors pagonių dievas: „Dievaitis vėjas turėjo keturis sūnus“. „Kalninis dievaitis“. „Dievaitis karionės“. „Dievaitė šventa“ (LKŽ 2, p. 515). Tad vardas *Dievaitis* buvo taikomas daugeliui pagoniškų dievų. Įdomu tik tai, kad Perkūnas ir mėnuo šiuo vardu būdavo vadinami dažniau nei kiti.

Esama ir tokių duomenų, kurie leidžia apibūdinti Perkūną ne kaip Dievo sūną, o kaip Tėvą. Minėtoje V. Kalvaičio knygoje rastas priežodis, kuriame vietoje Perkūno sakoma – *Tėtis*: „Jū Tėtis padangėmis dardės, jū mus’ jėwelei užderės“ (KLvK, p. 111). Nekyla abejonių, kad čia kalbama apie perkūniją. Be to, Perkūnas vadinamas *Tėvuliu* viename J. Basanavičiaus tautosakos rinkinių: „vėšas tėvulis graudža“ (BsFM, p. 178). Kyla klausimas, kodėl čia tėvulis, t.y. Perkūnas, apibūdinamas kaip *vėšas* ir ką reiškia šis žodis. Žemaičiai turi žodį *večas* ‘senas’, latviai – *vecs* ‘senas’. Latviai *Pērkoną* kartais vadina senu tėvu – *vecais tēvs*: „Ei Pērkonī, vecais tēvs“ (LTdz 7845; žr. taip pat LTdz 7846). *Vėšas* tikriausiai ir sietinas su latvių *vecs* bei žemaičių *večas* ir reiškė, kaip ir šie jam giminiški žodžiai – senas. Vadinasi, pateiktame posakyje Perkūnas charakterizuojamas kaip *Tėvulis*¹.

Griaustinio dievas galėjo būti pavadintas ir tokiais krikščioniškos kilmės vardais: *šv. Alijošiumi (Elijošiumi, Eliju), šv. Jurgiu, šv. Mykolu, šv. Juozapu, šv. Petru, šv. Morkumi*. Tendencija transformuotis griaustinio dievui į krikščionišką personažą atsiskleidžia įvairiose tradicijose. Rusų Perūno vėlyvesni atitikmenys: pranašas Ilja, arkangelas Michailas,

¹ Griaustinio dievas vadinamas *Senuoju Tėvu (vana taat, vana – esā)* ir estų pasakose (97, p. 48, 52, 77).

šv. Georgijus, Kozma ir Demjanas (217, p. 165–166). Skandinavijoje, ypač Norvegijoje ir Islandijoje, Torą pakeitė šv. Olafas. Danijoje Torą galėjo atstoti šv. Knudas, Švedijoje – šv. Erikas (178, 2 p. 146). Ypač būdingi Perkūno pakaitalai – *Elijas, Alijošius*. Tačiau apie pranašo Elijo ir šv. Jurgio sąsajas su Perkūnu bus kalbama kitame skyriuje.

Pateiktame Perkūno vardų sąrašė yra ir tokių, kurie tautosakos šaltiniuose paminėti vos vieną ar porą kartų, be kokio nors platesnio konteksto, tik kaip atsakymas į pateikėjui užduotą klausimą. Todėl tokiais vardais pasikliauti kaip autentiškais daugeliu atvejų negalėtume. Tarp tų ne visai patikimų vardų šiek tiek atidesnio dėmesio reikalautų nebent Perkūno įvardijimas kalviu: vienoje vietoje – *Akmeninu kalviu*, kitoje – *Kalviu Brūzguliu*. Mat mūsų tautosakoje pasitaiko užrašymų, kuriuose Perkūnas įsivaizduojamas kaip kalvis: „Perkūnas – tai senas kalvis. Jam dievas pavedė daryti šovinius ir šaudyti velnius (LTR 1001/462/). Perkūno trenksmas kyla iš kalvio, danguje kaustančio arklius“ (LTR 832/99/). Latvių dainose žinomas dangaus kalvio vaizdiny, kuris siejamas ar net identifikuojamas su griausmavaldžiu:

Kalējs kala jūrmalē,	‘Kalvis kalē pajūry,
Dzirkstel’s sprāga debesīs.	Kibirkštys šoko į dangų.
Salasīju dzirkstelītes,	Susirinkau kibirkštēles,
Nokalos zobentiņu.	Nusikalīau kardelī.
Es nocirtu Jodam kaklu	Aš kirtau Velniui į sprandą
Ar dzirksteļu zobentiņu	Su kibirkštīniu kardeliu.’

LTdz 7907

Kalējs kala debesīs,	‘Kalvis kalē danguje,
Ko tas kala, ko nekala?	Ką jis kalē, ko nekālē?
Dieva dēla juostu kala,	Dievo sūnui diržą kalē,
Saulės meitas vaiņadzīņu.	Saulēs dukrai vainikēlī.’ ¹

LTdz 7900

Kai kurie latvių folkloristai (H. Biezajis, V. Greblē) mano, kad tasai dainose apdainuojamas dangaus kalvis yra būtent *Pērkonas* (LTdz, p. 731; 65, p. 73). Galbūt išties ir lietuvių Perkūnas galėjo būti įsivaizduojamas kaip kalvis.

Tarp išvardytų Perkūno vardų pasitaiko gana vėlyvų ir keistokų. Tokie – *Velnio muzika* ir *Velnio ratai*. Jie turbūt atsirado dėl to, kad Perkūnas siejosi ir tam tikru atžvilgiu asocijavosi su velniu. Pasitaiko, kai tarpusavyje susijusių mitinių būtybių bruožai sukeičiami vietomis:

¹ Verčiant latvių tekstus, pateikiamus šioje knygoje, konsultavo L. Kudirkienė ir I. Anelauskienė.

viena mitinė būtybė gali įgyti kito personažo požymių. Kita vertus, griaustinio dievo vardai *Velnio muzika* ir *Velnio ratai* galėjo atsirasti ir krikščionybei veikiant, vertinant šį gamtos reiškinių ir su ja susijusią mitinę būtybę neigiamai. Neaiškios kilmės yra tokie Perkūno vardai kaip *Brūzgulis*, *Karaliaučaus važnyčos*, *Pondzius*, *Pundžiuks*, *Spirgutis*. Jų yra pavieniai užrašymai (tik *Pondzius*, *Pundžiuks*, be abejo, siejasi ir sudaro to paties vardo du variantus)¹. Duomenų, paaiškinančių šių vardų kilmę, nepavyko atrasti.

¹ Apie vardą *Dievo rykštė* žr. skyriuje „Perkūno vieta ir vaidmuo panteone“.